

УДК 711.1

Покладок О.В.

*аспірант кафедри Архітектурного проектування
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: д.т.н., професор Габрель М.М.

*olyapokladok@gmail.com,
orcid.org/0000-0002-0093-1425*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АРХІТЕКТУРНО-УРБАНІСТИЧНОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ ПРИМІСЬКИХ ЗОН

Анотація. У статті розглянуто теоретичні передумови розвитку рекреаційних територій приміських зон. Переосмислено феномен периферійності і його вплив на архітектурно-урбаністичну організацію та перспективи розвитку рекреації.

Ключові слова: периферія, приміська зона, просторова організація, агломерація, архітектурно-урбаністичний розвиток.

Вступ. Рекреація і туризм має розвиватись як система, яка надає всі можливості для ознайомлення з історією, культурою, звичаями, духовними і релігійними цінностями даної країни і її народу, і давати прибуток в скарбницю. Це один із потужних чинників посилення престижу країни, охорони здоров'я та відпочинку населення.

Однією з важливих теорій, що вимагає осмислення для задач рекреаційного розвитку приміських зон є теорія «центр – периферія». Периферійність трактується [1] в аспектах: територіальному (віддаль до центральних осередків), господарському (економічний потенціал і рівень економічного розвитку території), соціальному (ментальність, свідомість мешканців), політичному (відособленість і цивілізаційна ізоляція регіону), а також архітектурно-урбаністичному («периферійність» функцій, їх мала роль у системі). Відособленість території впливає на структурне перетворення середовища, а також збереження локальної та регіональної культури, а це може трактуватись у сучасних умовах (зокрема ринкової економіки) як ресурс розвитку туризму та рекреації.

У статті робиться спроба теоретичного осмислення феномена периферійності в розвитку приміських територій. На нашу думку це є важливим завданням архітектурної науки, потребою наукового обґрунтування підходів до розвитку агломерацій великих міст, зокрема, рекреаційної функції на цих територіях.

Робочою гіпотезою нашого дослідження є припущення, що теорія Кристалера може бути застосована для обґрунтування схем розвитку рекреації в приміських (периферійних) зонах великого міста при умові заповнення допущень конкретними характеристиками цих територій та характеристиками туристично-рекреаційної сфери.

Метою статті є переосмислити феномен периферійності для архітектурних задач та виявити як розміщення території, що містить багато «периферійних» якостей і характеристик впливає на її архітектурно-урбаністичної організації та перспективи розвитку рекреації в приміських зонах великих міст. Для досягнення мети слід вирішити окремі задачі:

- переосмислити феномен периферійності для архітектурно-урбаністичної діяльності та задач розміщення і розвитку рекреації;
- проаналізувати архітектурно-урбаністичні рішення периферійних зон (рекреаційних, функціональних);
- обґрунтувати вимоги до архітектурно-урбаністичних рішень рекреаційних зон і об'єктів на приміських територіях великих міст.

Методи дослідження. Для адаптації виділених теорій для задач розвитку приміських територій у дослідженні використано передусім *метод анкетування* [2, 3]. Використовувались дві категорії анкетованих: перша анкета була скерована на осіб, що відпочивають (більше трьох днів) і туристів (відвідують територію 1–2 дні). Ці матеріали стали основою для з'ясування мотивів і мети приїзду та визначення туристичної атракційності цих місць. Вони дозволили визначити рівень свідомості щодо історії та природних властивостей регіону, а також виявити мотивацію зацікавлення відвідувачів цим районом. Іншу групу анкетованих склали представники місцевої влади (в основному приміських територіальних громад). Удалось виявити рівень ідентифікування керівника з регіоном. Окрім того, стало можливим визначення рівня туристичної та рекреаційної атрактивності в оцінці цієї категорії респондентів. Проводилось некатегоризоване опитування, що базувалось на особистих контактах і розмовах з власниками об'єктів, працівників закладів, а також представниками влади, що курують цю діяльність, та місцевими мешканцями. Це дозволило доповнити анкетування (кількісний аналіз) даними якісного характеру.

У праці також використано *методику натурних обстежень*. Для оцінки атрактивності середовища [2, 3] використано метод (бонітаційної) інвентаризації ландшафтів. Вона дозволила виявити істотні для рекреації й туризму території (природні та історичні комплекси). Аналізуючи розміщення в системі агломерації, близьке оточення таких комплексів, а також структуру елементів, що творять рекреаційно-туристичну атракційність та зв'язків між ними вдалося

визначити ієрархію та структуру унікальності (подібність – відмінність) території приміської зони Львова.

Автор також використав *метод моделювання*. Питання просторової організації рекреаційних систем є одним з ключових аспектів територіального планування рекреаційних утворень[4]. Неабияка складність процесу проектування та функціонування рекреаційних систем потребує використання сучасних засобів і методів. Одним із головних можна вважати моделювання, як метод системного підходу.

Виклад матеріалу. Основоположником «теорії центральних місць» можна вважати В. Кристаллера, [5] що опрацював її в 50–60-х рр. XX ст. Теорія пояснює кількість, розмір і розташування поселень в системі; стверджує, що центральні місця функціонують, надаючи послуги прилеглим районам. Відповідно до цієї теорії можна допустити, що туристичні території знаходяться в периферійних зонах, які пропонують атрактивні туристично-рекреаційні якості, що є альтернативою до урбанізованих територій. Ці території є периферійними до центральних осередків, отже, — теорію Кристаллера можна застосувати для осмислення феномена периферійності як протилежності центрризму. Допущення, зроблені в цій теорії (однорідність поверхні, рівномірність розселення населення, однакова віддаль між населеними пунктами, рівномірний розподіл ресурсів, ринковий характер конкуренції, однакова купівельна спроможність мешканців, бажання споживача мінімізувати відстань до послуг, сполучення однаковим видом транспорту для всіх мешканців тощо) обумовлюють потребу суттєвого переосмислення основних положень цієї теорії для задач рекреаційного розвитку приміських територій – розміщення рекреаційних та туристичних об'єктів, функціонального зонування території (площинні задачі), а також організації ефективних зв'язків (комунікаційні задачі).

Інші положення теорії В.Кристаллера:

1. Тип ієрархії визначається кількістю центральних місць даного рівня. Кількість підпорядкованих центральних місць, збільшених на одиницю позначається буквою K . Будь-який центр завжди має залежну від нього однакову кількість поселень, які займають нищу ступінь.
2. Кількість можливих типів ієрархії може бути різною. Але найбільшої уваги В. Кристаллер і його послідовники приділяли аналізу трьох типів, або варіантів ієрархії при $K=3, 4, 7$. Ці варіанти ієрархії систем розселення пояснюються наступним чином:
 - варіант при $K=3$ забезпечує оптимальну конфігурацію ринкових зон (територій, населення яких забезпечується товарами і послугами в даному центральному місці). Обслуговування території досягається найменшою можливою кількістю центральних місць. При цьому кожне центральне

місце обслуговується трьома центральними місцями наступного, більш високого рівня ієрархії і знаходиться на рівних відстанях від них;

- варіант при $K=4$ створює найкращі умови для будівництва транспортних шляхів, так як в цьому випадку найбільшу кількість центральних місць буде розташовано на одній трасі, яка з'єднує великі міста, що забезпечить мінімальні витрати на будівництво дороги, тобто дане центральне місце буде знаходитися на короткій відстані до двох ближніх центрів більш високого рівня ієрархії;

- варіант при $K=7$ представляється доцільним, коли необхідний чіткий адміністративний контроль. В цьому випадку всі центральні місця, залежні від даного місця, повністю входять в його зону.

З даних прикладів видно, що функції поселень різні, кожне з яких має свій радіус впливу. У зв'язку з цим можливі і різні способи територіальної організації систем розселення, при яких створюються найсприятливіші умови для виконання тих чи інших їх функцій. Розглянуті три випадки з певними значеннями K можна трактувати як *ринкову, транспортну і адміністративну орієнтації* в формуванні територіальної структури розселення [6, 7, 8].

Теорія центральних місць дозволяє сформулювати загальні уявлення про доцільне розселення на території, але має абстрактний характер.

Приміські території характеризуються периферійністю в територіальному, економічному та соціальному аспектах. Така ситуація складається тому, що відбувається зростання економічної атрактивності, а це притягує потенційних інвесторів, у т.ч. в розбудову туристично-рекреаційних об'єктів та інфраструктури. З віддалю від центрів та станом економічного розвитку приміської зони рекреаційна сфера пов'язана опосередковано. Порівняно низький економічний потенціал окремих приміських територій не впливає на рекреаційні перспективи територій і має значний вплив на стан (зміну) природного середовища. Він, як правило, корисно впливає на рекреаційні ресурси і розвиток туризму в регіоні, стає основою для різних форм туристичної активності і способу рекреаційного освоєння територій.

Індивідуальні моделі одноденного відпочинку людини у вільний час впливають на активність мешканців щодо виїзду. Визначено критерії впливу на туристичну активність респондентів (спосіб щоденного відпочинку); мотиви виїзду на приміську територію; спосіб проведення часу під час перебування на території. Вони мають вирішальний вплив на формування туристичного руху в приміській зоні. Існує тісний зв'язок між ними та архітектурно-урбаністичним освоєнням рекреаційних територій.

Встановлюється, що спільним знаменником цих критеріїв (без розрізнення статі, віку та професійного статусу рекреантів і туристів) є можливості

відпочинку (одноосібного, родиною, групою знайомих чи друзів); якість туристично-рекреаційних ресурсів території. Територія поділена на використання особами, що зорієнтовані на близький контакт з природою, так і на такі, що бажають мати добре розвинуті системи туристично-рекреаційної інфраструктури.

Спостерігається тенденція зросту туристичного руху на територіях сільських громад, які можуть отримати статус відпочинкових. В їх структурі виділяються території для короткотермінового перебування (1–3 дні) та довготривалого (до тижня). Відвідувачі надають перевагу місцям, до яких повертаються із сентиментальних причин.

На приміських територіях можна зустріти такі типи туристів та відпочивальників: першою є група туристів, яка проживає і працює «в міському світі» більшу частину року, а виїжджає «в інший світ» раз або декілька разів у рік в часі відпустки (у складі групи працюючих в колективі чи з okazji родинних подій); друга група — туристи, які «шукають приємність регулярно», виїжджаючи на природу, щоб відновитись фізично і психологічно. Туристично-рекреаційний простір приміської зони не має однозначного характеру. Відзначається він своєю мозаїчністю з виділеними центрами туризму і послуг, які виступають як ядра розвитку туризму та рекреації на цих територіях. Простір між ними заповнюється іншими функціями — як правило, домінує сільськогосподарське використання території.

Отримані результати свідчать, що за походженням (генезисом), приміська рекреаційна система належить до (згідно із типологією І.Д. Родічкіна), так званого паралельного типу. Тобто система, яка сформована паралельно зі зростанням міст, розвитком системотворчих зв'язків і формуванням групи взаємопов'язаних міст, що є характерним для особливо сприятливих природних умов для розселення, має внаслідок цього важливе значення для системи розселення [9, 10].

Аналіз природно-ландшафтних, історико-культурних та містобудівних умов приміської рекреаційної системи дає змогу встановити тип рекреаційної системи за конфігурацією: вона *променево-кільцева*. Складна її конфігурація пов'язана з розташуванням міста (рекреаційного центру) на перетині важливих міжнародних транспортних коридорів.

Модель рекреаційної системи може приймати такий вигляд [11, 12]: рекреанти — рекреаційна діяльність — рекреаційне середовище. Об'єктом архітектурно-урбаністичної творчості в наведеній вище моделі є середовище. Однак процес дослідження пов'язаних з ним проблем буде лише тоді продуктивним і раціональним, коли будуть досліджені інші компоненти

системи. В даному випадку це, по-перше, людина з її рекреаційними потребами, а також процеси її життєдіяльності.

Відповідно до цього, навколо центру формуються просторові структури, які відображають щільність місць відпочинку та активність рекреантів. Перша сформована зона – транзитна, яка має властивості центру і оточуючого середовища. Вона є найбільш динамічною [13]. Друга зона – рекреаційно-активна, у її межах зосереджена основна кількість учасників рекреаційної діяльності. Третя зона – периферійна, зона згасання впливу центру. Але, саме периферійна зона активно розвиватиметься, і в майбутньому буде найактивнішою рекреаційною зоною, що ми і бачимо на моделі (рис. 1).

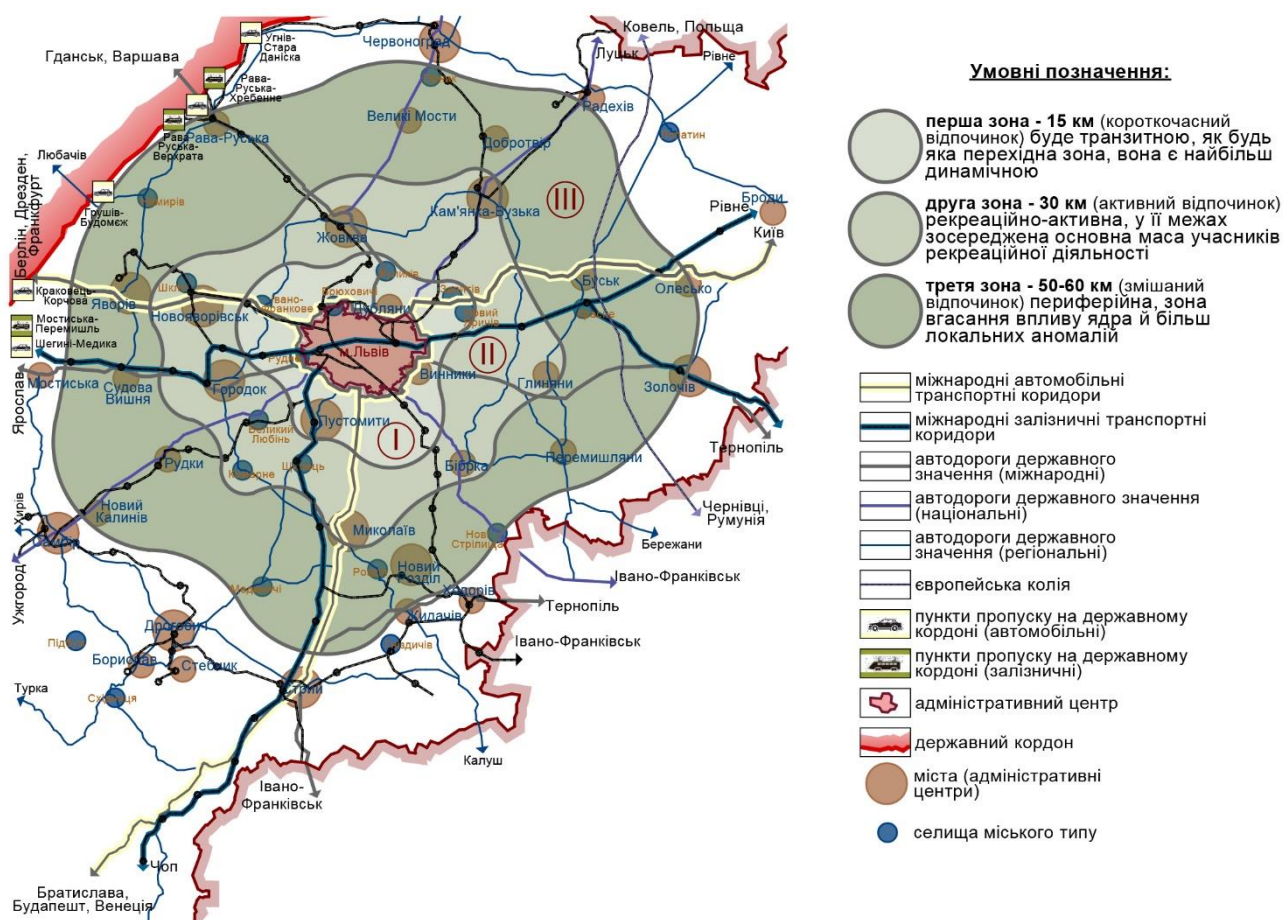

Рис. 1. Схема приміської рекреаційної системи Львова

Прогнозується, що більшість центрів формування та розвитку рекреації будуть розташовані саме в периферійній зоні (70 і більше % активності рекреантів та розвитку рекреаційних об'єктів).

Процес формування просторової структури рекреаційної системи полягає у створенні сприятливих умов для функціональної і просторової організації рекреаційних зон приміської рекреаційної системи [14]. Для вирішення цього

завдання використовують ряд підходів та рекомендацій, сутність яких полягає в тому, що, враховуючи вплив основних факторів (соціально-економічних умов, рекреаційно-туристичних можливостей регіону і ін.), можна визначити умови стійкого розвитку території з несуперечливим існуванням природної й антропогенної підсистем.

Просторова організація приміської рекреаційної системи (рис. 2) обумовлює встановлення рекреаційних зон, переважних видів рекреаційної діяльності. При цьому виявлено центри концентрації рекреантів.

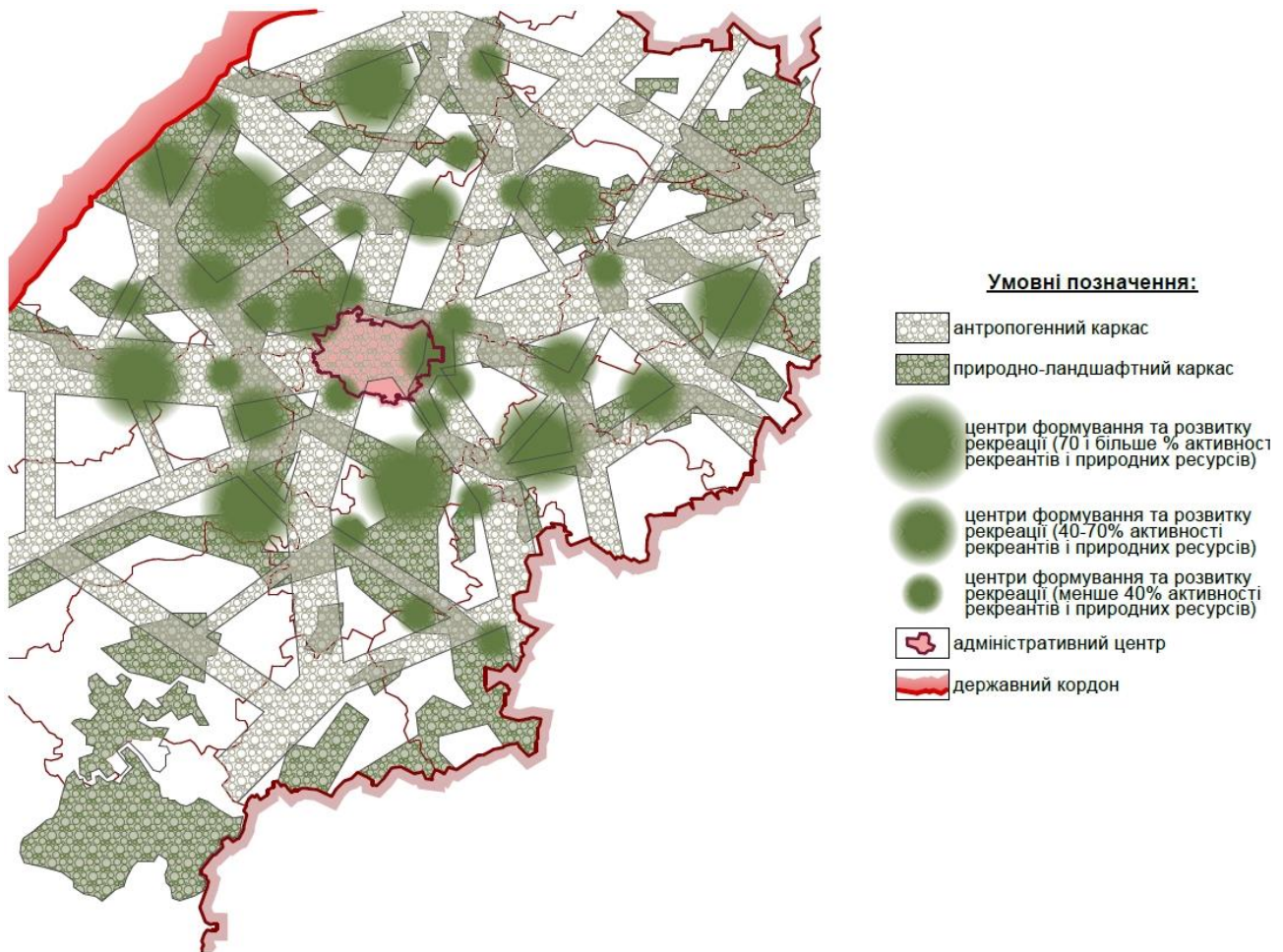

Рис. 2. Модель просторової організації приміської рекреаційної системи Львова

Загалом представлення приміської рекреаційної системи у вигляді моделі дозволяє проводити дослідження приміських рекреаційних систем та формування рекреаційних утворень на основі системного підходу з врахуванням усіх важливих для їх утворення факторів.

Таким чином, усунуті допущення Кристаллера, зроблені в його теорії про території центральних місць (однорідність поверхні, рівномірність розселення населення, рівномірність розподілу ресурсів тощо), введено відмінності

ландшафтно-естетичні, складеної системи розселення, людського виміру (мешканців і туристів), їх уподобань та ментальним особливостям, складеної структури функціонального освоєння території.

Залежно від скупчень туристично-рекреаційних утворень у приміській зоні можемо виділити чотири типи територій:

- домінація об'єктів відпочинку, що створюють умови індивідуальним туристам (дачі, поля для наметів, поселення в будинках мешканців);
- сезонність туристичного руху — найбільший попит і тривалість перебування припадає на час літніх відпусток (як доповнення до довготривалого відпочинку під час відпусток і канікул);
- близькість водних поверхонь (ставів, колишніх кар'єрів) і відповідної категорії та форм відпочинку;
- історична атрактивність середовища, що обумовлює інтелектуальний туризм.

Висновки

1. На сьогодні переважна більшість дослідників вважають транспортну досяжність ключовим параметром при формуванні просторової структури рекреаційних систем, виділяючи умовні зони певних радіусів навколо центрів формування рекреаційних потоків. Але такий підхід не повністю враховує закономірності просторової організації рекреаційних систем. У статті автором запропонована модель приміської рекреаційної системи з врахуванням природно-ландшафтних характеристик територій, антропогенного каркасу та особливостей туристично-рекреаційної сфери.

2. Аналіз розвитку туризму та рекреації в приміській зоні Львова дозволили частково пов'язати ці процеси з теорією В. Кристаллера, скерувати її на архітектурно-урбаністичні задачі. Підтверджено, що: найважливішим чинником вибору місця для рекреації (відпочинку) в приміській зоні є ландшафт, який характеризується туристично-рекреаційною атрактивністю.

3. Периферія стає головним напрямом виїзду вихідного дня; типовими місцями для відпочинку є прилеглі до малих населених пунктів території, які завдячуючи туризму економічно розвиваються; тривалість відпочинку зростає залежно від віддалі до центру агломерації тощо. Периферійність території може оцінюватись віддаленістю від центру; економічними показниками (господарським потенціалом та рівнем розвитку), а також ментальними характеристиками мешканців (рівнем свідомості мешканців).

4. За стан освоєння та архітектурної організації території відповідають передусім «власники» простору (локальна влада, підприємці), які мають вплив і на поширення інформації про об'єкти та території, і на

формулювання ментального образу території, а також напрями просторового розвитку.

5. Усунення допущень, зроблених Кристалером у теорії центральних місць, показує її ефективність для обґрунтування рішень з просторової організації та розвитку рекреації на приміських територіях великих міст.

Використана література

1. Габрель М.М., Габрель М.М. Просторовий підхід до обґрунтування архітектурних рішень [Текст] : навч. посібн. / Микола Габрель, Михайло Габрель. — Львів : СПОЛОМ, 2016. — 284 с.

2. Frankfurt-Nachmias C., Nachmias D., 2001, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Wydawnictwo Zysk I S-ka, Poznań.

3. Runge J., 2006, *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

4. Шулик В.В. Використання міждисциплінарного підходу як основи моделювання структури і функції рекреаційних систем // Економіка та управління національним господарством; наук. зб. — : ПолтНТУ, 2012. — № 6 (37). — С. 55–60.

5. Габрель М.М. Підвищення ефективності містобудівних рішень в організації приміських територій / Михайло Габрель // Монографія. — Львів : СПОЛОМ, 2014. — 272 с.

6. Morozova T.G. *Regional'naya ekonomika [Regional economy]*/ T. Morozova // Moscow. — 2006. — 527 p.

7. Liszewski S. *Miasto jako przedmiot badan geografii turystyki w Polsce* // Turyzm, z. 1 (18), WUL, Lodz. — 2008. — S. 27–38.

8. Кузьменко Ю.Г., Савельева И.П., Конькова Е.Д. Логистика торгового обслуживания: модели и методы территориального размещения объектов рыночного хозяйства – зарубежный опыт / Ю.Г. Кузьменко, И.П. Савельева, Е.Д. Конькова // Вестник ЮУрГУ, Серия «Экономика и менеджмент»; – Челябинск. : – 2015. Т.9, – №3. – С.159-168.

9. Шулик В. В. Етапи формування просторової структури регіональних рекреаційних систем лінійного типу (на прикладі Полтавської області) / В. В. Шулик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2006. – № 568 : Архітектура. – С. 298–302.

10. Родичкин И. Д. Человек, среда, отдых / Киев. Будивельник. - 1977. 160с.

11. Панченко Т.Ф. Ландшафтно-рекреаційне планування природно-заповідних територій (Монографія). - К. Логос,. - 2015. - 170 с.

12 Панченко Т.Ф. Туристичне середовище: архітектура, природа, інфраструктура. - (монографія) / Т. Ф. Панченко. - К. 2009. - 176 с.

13. Шулик В.В. Про існуючий стан просторової організації заміських рекреаційних систем / В.В. Шулик // Сучасні проблеми архітектури і містобудування; [відпов.ред. М.М. Дьомін]. – К.: КНУБА, – 2007. – №17. – С.160-165.

14. Chmielewski J. Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast / J. Chmielewski. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej — 2007.

Аннотация

Покладок О. В., аспирант кафедры Архитектурного проектирования, Института Архитектуры, Национального университета «Львовская политехника».

Теоретические основы архитектурно-урбанистического развития рекреационных территорий пригородных зон.

В статье рассмотрены теоретические предпосылки развития рекреационных территорий пригородных зон. Переосмыслено феномен периферийности и его влияние на архитектурно-урбанистическую организацию и перспективы развития рекреации.

Ключевые слова: периферия, пригородная зона, пространственная организация, агломерация, архитектурно-урбанистическое развитие.

Abstract

Pokladok O., postgraduate student of the Department of Architectural Design, Institute of Architecture, Lviv Polytechnic National University

Theoretical bases of architectural and urban development of recreational territories of suburban areas.

The article considers the theoretical background of the development of recreational territories of suburban zones. The phenomenon of periphery and its influence on the architectural and urban organization and the prospects for the development of recreation are rethought.

Keywords: periphery, suburban area, spatial organization, agglomeration, architectural and urban development.